

הרב יהושע וייסינגר

קריאת מגילה וקריאת התורה על שולחן לא מוגבה – עבור אדם זקן, חולה או נכה

ראשי פרקים:

1. הקדמה
2. עליה לתורה בישיבה
 - א. קריאת התורה
 - ב. קריאת מגילה
3. טלטול ספר תורה לכבוד אדם
4. ברכה מהמקום – דין סומא
5. סיכום

שאלה¹:

במושב זקנים, בו אין בעל קורא, אלא נכה היושב על כסא. האם מותר לנכה לקרוא בתורה או במגילת אסתר, כאשר ספר התורה או המגילה מונחים על שולחן לא גבוה במקום על התיבה המוגבהת?

תשובה:

1. הקדמה

שאלה זו מורכבת מכמה סעיפי משנה, בהם יש לדון בנפרד.

האם קיים הבדל בין קריאת המגילה לקריאת התורה? מהן ההשלכות בהלכה? מהו המקור לחובת עמידה בעת קריאת התורה ו/או קריאת המגילה? יחד עם זה יש מקום לברר האם מותר לטלטל את ספר התורה לשולחן צדדי (ומונמך) עבור אדם פרטי. לבסוף נעלה הצעה מחודשת, ונדון בה.

כהקדמה לסוגיא זו יש לציין שכל המושג 'שליח ציבור' או 'קורא בתורה' לגבי קריאת התורה הוא מושג מאוחר שתוקן כיון שאנשים לא ידעו לקרוא בתורה. אמנם הרמב"ם פסק, וכן נוהגים בני תימן, שהעולה קורא בעצמו כפי שהיתה תקנת חז"ל במקורה, וממילא אין מקום להבדיל בין עולה לתורה לבין בעל הקורא. ולא נזכרו בפוסקים הגדרות מיוחדות לבעל קורא, אלא כל עולה הוא בבחינת 'בעל קורא'.

לפני שנכנס לפרטי הדינים ולעומק הסוגיות, על מנת לחוש את כובד העניין מתוך עיני החולה, ראיתי לנכון לצטט את הקדמתו לתשובתו ההלכתית של רבי בנימין סלסניק בסוגיה זו (ההדגשות שלי) בשו"ת שלו 'משאת בנימין' (סימן סב) ומתוך כך נכנס לעומקה של הסוגיא:

1. שאלה זו התקבלה במכון שלזינגר לחקר הרפואה ע"י התורה, ותשובה זו נשלחה לשואל, ואף הועלתה (בחלקה) לאתר המכון: <http://98.131.138.124/db/showQ.asp?ID=7898>

אם שלמים וכן רבים דרכו ועברו בתורה ונכנסו בעובי הקורה. וכל א' קולע השערה סביבם מאוד נסערה. זה להתירא וזה לאיסורא בענין אם סומא יכול לעלות ולקרות בתורה. והמאסף לכל המחנות דגלי אהבה לאורו יסעו כל עם קודש הגאון והמופלג בדורו מוהר"ר יוסף קארו נ"ע בספר הב"י שלו, ליקט ואסף לכל הדעות ושקל וערך והעלה לאיסורה שאינו רשאי לעלות בין המנויין.

ואני אמרתי אף אם רוח המושל יעלה עליך מקומך אל תנח. כי לעולם לא יזנח. ומימות אבי זנוח. התורה בקרן זויות מונח. כל הרוצה יבא ויטול. ומצוה אחת לא יבטל. **כי זה עתה לעת זקנתי חשכו הוראות בארובות. ותכהנה עיני מראות. ולפי אשר עלתה במחשבה של הרב ז"ל יגרשני מלהסתפח בנחלת ה' ותורת אמת חיי עולם. לבלתי אחשב במספר המנויין לעלות.** לכן אמרתי וגמרתי בלבי חלילה לי מלעזוב את דרך עץ החיים ומלאחוז בענפיה אהבתי זאת התעודה מימי קדם קדמתה. משפטה ודתה. **וגם לעת זקנתי כל אשליכה.** ובה אתהלכה. ואפתח בדבר הלכה. לראות על מה עשה לי הרב ככה. הנה אשא עיני אל ההרים הרמים גבעות עולם ואצא לעזרת השם בגבורים אוכיחה ואערכה דברי אברר דבריהם כשמלה אתיצבה ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. ובטרם כל אציע ואביא דעות המחברים איש איש על דגלו באותות כפי אשר מצאתי בחיבוריהם קמאי ובתראי הללו אוסרין והללו מתירין. ואסדרם מערכה מול מערכה ומתוך אלו שתי המערכות תסתיים שמעתתא ויצא לנו הדין דין אמת בע"ה.

2. עליה לתורה בישיבה

א. קריאת התורה

בעיון בדברי המשנה והראשונים רואים שקיים הבדל יסודי בין קריאת מגילה לקריאת התורה, הבדל שמשתקף, בין היתר, בחובת העמידה בעת קריאתם. יסוד הדין נלמד מהמשנה במגילה (פ"ד מ"א): "קורא את המגילה עומד ויושב". ובגמרא שם (כ"א ע"א) כתוב: "תנא, מה שאין כן בתורה, מנהגי מילי? אמר רבי אבהו: דאמר קרא: ואתה פה עמוד עמדי". ומפרש רש"י במקום ביחס לקריאת מגילה: "הקורא, עומד ויושב – אם רצה עומד, אם רצה יושב". ואילו בתורה צריך לקרוא דווקא בעמידה. כפי שפרש רש"י בהמשך: "מה שאין כן בתורה – שאין קורין בתורה בצבור מיושב".

פשט הדברים וכפי שמדייק הרשב"א (שם) וכך מופיע בעוד ראשונים, שהמשנה עוסקת בלכתחילה, כלומר שבמגילה קוראים לכתחילה עומד או

יושב, ובקריאת התורה לכתחילה עומד ודיעבד אף אם הקורא בתורה יושב – יוצאים ידי חובה. כעין זה מדייק המאירי (מגילה כא, א):

”ואמר על זה הקורא את המגלה עומד ויושב, ר”ל עומד ויושב כלומר הדבר [תלוי] ברצונו ואע”פ שבספר תורה אנו צריכין לקרוא מעומד ואין גורסין בכאן עומד או יושב יצא, שאם כן היו הדברים מוכחין דיעבד אין לכתחילה לא והיה יוצא לנו ממנה שבתורה אף דיעבד לא יצא ביושב ממה שנאמר על משנה זו בגמרא מה שאין כן בתורה, וזה אינו. **שלא נאמר בקריאת התורה מעומד אלא לכתחילה כדי לעמוד ביראה**, הא במגלה אף לכתחילה אלא שמ”מ נהגו לקרותה מעומד מפני כבוד הצבור”.

מבואר במאירי, וכך מדייק מלשון המשנה שמותר בדיעבד לקרוא בתורה בציבור מיושב, וכך משמע מלשון הב”ב בשם רש”י (או”ח קמא). וכך משמע מהגמרא בסוטה (מא, א) שהמלך קורא יושב, ואם גם בדיעבד לא יוצא, האם כבודו של מלך גדול כל כך עד כדי שלא נבקש ממנו לעמוד בכדי שיצא? מאידך, מצינו בב”ב שדייק להיפך מדברי הטור שכתב (או”ח סי’ קמא): “וצריך לקרות (בתורה) מעומד דתנן הקורא את המגילה יושב יצא משא”כ בתורה, ומטעם זה נמי צריך ליזהר שלא לסמוך דאמרין בפ”ב דזבחים עמידה מן הצד פירוש ע”י סמיכה איכא בינייהו לרבנן לא הוי עמידה”. משמע שאף בדיעבד צריך לעמוד. ובהלכות מגילה (או”ח סי’ תרצ) מציין הטור את טעם הירושלמי (שיובא להלן): “הקורא המגילה עומד או יושב יצא משמע בדיעבד אבל לכתחילה לא יקרא יושב ובירושלמי קאמר דאפילו לכתחילה. והרמב”ם ז”ל כתב אבל לא יקרא לכתחילה יושב בצבור מפני כבוד הצבור”. ודייק הב”ב (סי’ תרצ) בדבריו, וכתב:

”ומ”ש משמע בדיעבד וכו’. פירוש דביושב דיעבד אין לכתחילה לא ומאי דקתני נמי הקורא דמשמע דיעבד משום יושב נקט הכי, וה”ק הקורא את המגילה יוצא בדיעבד כשיושב כמו בעומד אבל עומד ודאי אפילו לכתחילה דאי אפשר בלי עומד או יושב. ומכל מקום קשה למה לי לתנא למיתני עומד ויושב כיון דדין עומד אינו כדין יושב, ונראה דתני הכי למידק מיניה דבמגילה דוקא הוה דינא הכי מה שאין כן בתורה דעומד דוקא, וכדתניא (כא, א) מה שאין כן בתורה מנא הני מילי אמר רבי אבהו דאמר קרא (דברים ה, כח) ואתה פה עמוד עמדי, אבל יושב אפילו דיעבד לא וצריך לחזור ולקרות מעומד נ”ל”.

הב”ב דייק שאם במגילה קורא במיושב רק בדיעבד הרי בתורה אסור לקרות אף בדיעבד, ואם קרא צריך לחזור ולקרות. ובניגוד לרש”י ולרשב”א

למאירי ועוד, שדייקו ממגילה להיתר בדיעבד בקריאת התורה, הב"ח מדייק לחומרא. וצ"ע שלא הביא אף אחד מהראשונים שחולק, פרט לטור ממנו דייק.

להלכה, כתב בשולחן ערוך (או"ח סי' קמא, א):

צריך לקרות מעומד, ואפילו לסמוך עצמו לכותל או לעמוד אסור, אלא אם כן הוא בעל בשר. הגה: וכן החזן הקורא צריך לעמוד עם הקורא (מרדכי הלכות קטנות).

על פניו דבריו מעומעמים, ולא כותב בצורה בהירה האם העמידה היא לעיכובא ואין לקרוא בתורה בישיבה בשום מקרה, או שבדיעבד מותר לקרוא. המגן אברהם, חולק על הב"ח ומביא ראיה לדבריו מדין מלך, כאמור, שיושב בקריאה בהקהל² (יש לציין שראיה זו הובאה כבר על ידי הנימוק"י במגילה שם, אך לא היה לעיני המג"א, שהרי פירושו נתגלה רק לאחרונה). ואף בפרישה (סי' קמא) מצאנו שדייק כב"י שכתב שדין קה"ת במעומד לפי הטור הוא רק לכתחילה, וכן פסק בשערי אפרים (שער ג סעיף יא), וכן בכף החיים (סי' קמא ס"ק ב) הביא רבים מהאחרונים שהורו שלא כב"ח. להלכה הכריע המשנה ברורה (שם) שאם קרא במיושב בדיעבד מהני, וכדעת רוב הראשונים (וראה עוד במחצית השקל, ד"ה גבי).

יש מקום לציין שבראשונים לא מצאנו מחלוקות, וכל המחלוקת היא בדעת הטור בין הב"ח ליתר האחרונים.

מקור נוסף נמצא בירושלמי (שמואל בראשונים אך אינו מצוי בנוסח שלפנינו). הובא בתחילה על-ידי "הרוקח" (סי' נג): "רבי יוחנן איקלע לההוא אתרא, חזא ההוא גברא דהוה קרי בסמיכה. אמר לו: אסור לך, שנאמר 'ואתה פה עמוד עמדי' אמר לו: בעל בשר אני, והתיר לו".

להלכה נפסק שסמיכה אינה נחשבת כעמידה לגבי קריאת התורה (ועיין גם בירושלמי מגילה פ"ד ה"א; מרדכי ברכות טו) ואף שיש דעות שסמיכה כעמידה (עיין ברמ"א חו"מ סי' יד סע' א), בירושלמי מפורש דלא הוה כעמידה לעניין קריאת התורה.

ממילא נראה שאם ביחס לאדם בריא שכוחו במוותניו בדיעבד שרי לרוב האחרונים בדעת השו"ע, וכך פסק במשנ"ב כאמור, קל וחומר אדם זקן או תשוש שאנוס הוא שקשה עליו העמידה שיש להקל לקרוא בישיבה וכבדיעבד יחשב (ראה עוד חשוקי חמד, מגילה כא, ב).

למרות האמור לעיל, הרב יצחק יוסף אסר לנכה לעלות ולקרוא בתורה בישיבה, וכך כותב בשם אביו (ילקוט יוסף, סימן קמא, סעיף ב): "ואם אינו יכול

2. במחצית השקל כאן חילק. לדבריו, כבוד המלך חמור שהרי אינו יכול למחול על כבודו, ולכן אע"ג שהקריאה מיושב, וליתר האנשים לא יצאו אף בדיעבד, מ"מ למלך הותר לכתחילה.

לעמוד כלל, אפילו על ידי סמיכה גמורה, אין להתיר לנכה כזה להיות שליח צבור ולקרוא בתורה מיושב. כדמוכח בכף החיים (סימן קמא אות ו), שלא הותר לחולה לקרוא בספר תורה אלא לכל היותר על ידי סמיכה, אבל בשיבה ממש לא. ע"ש. וכן עיקר [תשובה בכת"י למרן אאמו"ר שליט"א (זצ"ל)]. וראה עוד בספר פסקי תשובות שכתב לא להעלות אדם המרותק לכסא גלגלים, וטעמו – "מסתימת כל הפוסקים בזה" עכ"ל, ואכמ"ל (ח"ב, עמ' קסז).

אך כאמור רוב הפוסקים הקלו בהסתמך על שיטות האחרונים שצוינו לעיל. עדות מעניינת ניתן למצוא בשו"ת בית אב"י (לרב יצחק אייזיק ליבעס, ח"ד סי' נז) שכתב להתיר למרותך בכיסא גלגלים לעלות לתורה, והביא מעשה רב בענין:

"וידעתי מכמה גדולי הדור שלעת זקנתם לא יכלו לעמוד על רגלם, מכל מקום עלו לתורה. ושמעתי עוד מדור שעבר שאחד מן הגדולים שהיה בבית חולים ל"ע והביאו לו ספר תורה, וקרא בעצמו הקריאה על מיטתו, עפ"י פסקו של גדול הדור שהכריע כן".

כאן המקום לציין את דברי הירושלמי שמביא טעם לחובת העמידה בעת קריאת התורה (מגילה ד, א) שכותב:

"זה שהוא עומד לקרות בתורה מפני מה הוא עומד מפני כבודה או מפני כבוד הרבים? אין תימר מפני כבודה אפילו בינו לבינה, אין תימר מפני כבוד הרבים (אפילו) בינו לבין עצמו [לא]³. מפני כבודה הוא עומד אם אומר את כן אף הוא מתעצל ואינו קורא. רבי שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חד בר נש קאים מתרגם סמיך לעמודא אמר ליה אסור לך כשם שניתנה באימה ויראה כן אנו צריכין לנהוג בה באימה ויראה".

בתחילה הוא דן האם ישנה חובה לעמוד מפני כבוד התורה או מפני כבוד הרבים. ומסקנתו שצריך לעמוד מפני כבוד הרבים, שאם תאמר שהוא צריך לעמוד מפני כבוד התורה אפילו בינו לבין עצמו, יתעצל ויבטל ולא יקרא בתורה. מדבריו למדנו כמה נקודות חשובות:

1. קריאת התורה היא בעצם לימוד תורה, ולכן הסיקה הגמרא שכדי שלא יבטל תיקנו שיקרא וילמד בשיבה, ורק הקורא בציבור מפני **כבוד הציבור** צריך לעמוד. וכל זה תקנת חכמים ולא מעיקר הדין.
2. רבי שמואל בר רב יצחק הוסיף שהסיבה שצריך לעמוד הוא כדרך שהתורה ניתנה באימה וביראה, כך קריאת התורה בציבור יש בה צד של קבלת התורה, וע"כ מן הראוי שכך יקרא בתורה באימה וביראה – בעמידה ולא בסמיכה.

3. עפ"י הגהת קרבן העדה.

על פי זה כותב הרב עזרא בצרי (שערי עזרא ח"ב סי' ט; תחומין ד, עמ' 549) שסברת כבוד הציבור נאמרת לשני הכיוונים, וממילא כאן יש להקל:

אלא שיש לדון בזה מצד כבוד הציבור, שיש לומר שישימו אדם שיכול לעמוד, ולא מי שמחוייב לשבת ואין לו ברירה אחרת, והרי הציבור לכתחילה יכולים להעמיד מי שעומד משום כבודם... לזה יש להשיבם שיש ללמוד קל וחומר מהשכינה כביכול, שאם השכינה מחלה למי שהוא חולה שלא יתחייב לעמוד כיון שהוא אנוס ומקובלת תפלתו גם כשהוא יושב, במה כוחם של הציבור גדול לומר לאדם שהוא אנוס, זו פגיעה בכבודנו שאתה יושב, שהרי אין בזה פגיעה שאינו יושב משום זלזול אלא משום שהוא אנוס.

ב. קריאת מגילה

ביחס לקריאת מגילה בישיבה, כבר פסק בשו"ע כרוב הראשונים לעיל, שבדין מגילה ניתן לקרוא בין עומד ובין יושב, וכתב (סי' תר"צ):

קורא אדם את המגילה בין עומד בין יושב; אבל לא יקרא בצבור, יושב, לכתחילה מפני כבוד הציבור.

לדברי השו"ע לא יקרא לכתחילה בציבור בישיבה, אולם במקרה הזה, שזה שעת הצורך ובידיעבד ניתן לצאת גם כשהקורא, קורא בדיעבד את המגילה בישיבה.

אמנם המשנ"ב (סק"א) מציין שגם בקורא יחידי שניתן לקרוא בישיבה, וק"ו לקורא בציבור – אזי – יעמוד בזמן הברכה. אולם במקום אחר ציין שהעמידה בברכות המצוות הוא רק דין של לכתחילה, ואם קשה עליו העמידה אף בזמן הברכות בדיעבד יצא כשמברך בישיבה (משנ"ב ח ס"ק)⁴.

3. טלטול ספר תורה לכבוד אדם

בכמה סיטואציות אנו מוצאים שהתירו לטלטל ספר תורה עבור אנשים פרטיים, ויש לבחון האם יש להתיר לטלטל את הספר תורה לשולחן צדדי נמוך ע"מ לקרוא לזקן/תשוש שקשה עליו ההליכה והעמידה. דיון ראשוני לכך מצאנו במעמד הקהל, המשנה מתארת העברת ספר תורה מיד ליד לצורך קריאה בו, וכך מתארת המשנה בסוטה (פ"ז מ"ח):

4. ראה בשו"ת חת"ס (סי' נא) שהקשה, שהרי קריאת הלל נלמדת בגמ' מגילה שהיא במקום הלל, "קריאתה זו הלולא" (מגילה יד, א), א"כ כמו שבהלל יש לעמוד, כך גם בקריאת מגילה נדרוש עמידה דווקא. בהרי קודש (סי' לד) כתב לתרץ עפ"י הטורי אבן במגילה (שם, ד"ה יציאת) שהשוואה היא להלל של ליל פסח, שהוא משום הנס, והוא בגדר שירה (ר"ן פסחים קיח, א) ושנאמר בישיבה. וממילא הק"ו שנלמד מהלל זה, נלמד למגילה שהינו ג"כ בישיבה. וראה עוד בחת"ס סי' קלה.

פרשת המלך כיצד? ... חזן הכנסת נוטל ספר התורה ונותנו לראש הכנסת, ראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול נותנו למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב. אביי בגמ' סוטה (מא, ב) מסביר שהעברת ספר התורה מיד ליד, מהקטן – חזן הכנסת, עד לגדול – המלך, היא: "כולה משום כבודו דמלך". הליך דומה של העברת ספר תורה מיד ליד מקטן עד לגדול קיים ביום כיפור, לשם קריאת התורה של הכהן הגדול. כך מתארת המשנה בסוטה (פ"ז מ"ז), והמשנה ביומא (פ"ז מ"א):

בא לו כהן גדול לקרות. חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל וקורא. הירושלמי (סוטה פ"ז ה"ו, וביומא פ"ז ה"א) מתפלא על משנה זו ומקשה כיצד ייתכן שמביאים את ספר התורה אל הכהן הגדול, במקום שהכהן הגדול ילך אל ספר התורה.

בכל אתר את אמר הולכין אחר התורה, והכא את אמר מוליכין את התורה אצלן? **אלא על ידי שהן בני אדם גדולים, התורה מתעלה בהן.**

כלומר, כאשר מדובר על אדם גדול, הרי שהתורה מתעלה על ידו גם כשמביאים אותה אליו. הירושלמי, בסוטה וביומא שם, ממשיך לדון בהליך דומה של הולכת ספר תורה לקראת אישיות אחרת:

והא תמן מייבלין אורייתא גבי ריש גלותא? (וראשי הגולה לא היו אנשים חשובים) אמר רבי יוסי בי רבי בון: תמן על ידי (שזרעו של) דוד משוקע שם, אינון עבדין לו כמנהג אבהתהון. הסבר הירושלמי דומה מאד לדברי אביי בבבלי (סוטה מ, ב) שהכל משום כבודו של הכהן הגדול, וזהו גם כבודה של התורה. ראייה להסבר זה של הירושלמי, ושכך אכן נהגו, ניתן להביא ממנהג הגאונים שאחרי שקראו בתורה הכהן והלוי, היו מביאים (מורידים) את ספר התורה לנשיא לקרוא שלישי, ואחר כך הספר חזר (עלה) לבמה להמשך הקריאה (רביעי והלאה). מנהג זה מתואר בספר המנהיג (הלכות שבת, מהדורת יצחק רפאל, ח"א עמ' קפב):

מנהג היה למר עוקבא נשיאה שהיו מביאין לו כסא של כבוד בבית הכנסת מצד הארון, ולאחר שקראו בתורה כהן ולוי היו מורידין לו התורה. ואיתא סמך לדבר בירושלמי ביומא פרק בא לו, בכל אתר את אמר הולכין.

למעשה, הסיק מכאן המרדכי (ראש השנה [רמז תש"י], בהתבססו על דברי רבו בשו"ת מהר"ם מרוטנברג ח"ד דפוס פראג סימן כג) שאין להביא ספר תורה לבית

האסורים כדי לקרוא בו לחבושים שם, מפני שאין להוליך ספר תורה אצל בני אדם, פרט לאדם חשוב. אולם האור זרוע (א, ק"ש ט) חלק וטען שאם לכבוד ריש גלותא מותר לטלטל את ספר התורה, קל וחומר שניתן לעשות זאת עבור אדם אנוס, שאינו יכול לצאת מביתו, וכך כותב:

כשהוא חולה שיכול לכוין שיבואו עשרה ויתפללו עמו. ואם הוא אדם חשוב בעירו, מביאין לו ספר תורה בביתו שיקראו בו עשרה שמתפללין עמו. דאמר בירושלמי ביומא (פ' בא לו) 'בכל אתר את אמר הלך אצל תורה וכה את אמר מוליכין את התורה אצלם? אלא על ידי שהם בני אדם גדולים התורה מתעלה בהם. והא תמן מובילין את התורה גבי ריש גלותא? אמר ר' יוסי בר בון תמן ע"י שזרעו של דוד משוקע שם אינן עבדין ל' כמנהג אבהתהון'. ואיתא נמי בירושלמי דסוטה אם לאותם מביאים בעבור כבודם לזה שאנוס, כש"כ שמביאים לביתו. ובעת הקריאה יעמוד הקורא ויקרא. אולם להלכה, מלשון השו"ע (או"ח קלה יד), והרמ"א שם לא נראה שהקלו כאור זרוע להתיר בכל אדם. וכך הם פוסקים:

בני אדם החבושין בבית האסורין אין מביאים אצלם ספר תורה אפילו בראש השנה ויום הכיפורים: **הגה**: והיינו דוקא בשעת הקריאה לבד אבל אם מכינים לו ספר תורה יום או יומים קודם מותר, ואם הוא אדם חשוב בכל ענין שרי.

וכתב על זה הביאור הלכה:

ובאמת הדבר תמוה, דהירושלמי מיירי כשאפשר לילך למקום שהס"ת מונחת ולכך זלזול הוא כשמוליכין ס"ת אצלן משא"כ בזה שאנוסים הם ורוצים לקיים מצות קה"ת למה לא נביאה אליהם מאי זילותא הוא לס"ת כשבני אדם מהדרין אחריה לקרות בה אם נביאה אליהם כיון שהם אינם יכולים לילך אחריה?... ובאמת כן הוא דעת האור זרוע דלחולה מותר להביא ס"ת אצלו לקרות בה משום דאנוס הוא וכמו שכתב בד"מ משמו ובאו"ז גופא מבואר טעמו... **ולדינא נראה דאפילו להמרדכי דאוסר אפילו באנוס אינו מיירי כ"א ביחידים החבושים ורוצים להכניף עשרה שם לקה"ת בזה אוסר** [ודלא כאו"ז דמשמע שם דמתיר לחולה להכניף עשרה שם ולהביא הס"ת אצלו] ומטעם דמן הדין י"ל דאין חל על יחיד מצות קה"ת בזמן שאין יכול לילך לביהמ"ד אבל כשיש שם עשרה כיון דחל עליהם חובת קריאה והם אינם יכולים לצאת משם ולילך אחריה גם המרדכי מודה דצריך להביא להם ס"ת לקרות בה ומצאתי בא"ר שגם הוא כתב לחד תירוצא דהמרדכי לא מיירי בשיש שם עשרה כנלע"ד לדינא.

א"כ המשנ"ב הקל למעשה רק כשמביאים את ספר התורה בשביל ציבור, אבל ליחיד לא הקל לטלטל את הס"ת עבורו. אמנם, ערוך השולחן (סי' קלה סעיף לא) כתב: "ולכן המורה כן (להביא סה"ת אצל חולה או אנוס – י.ו.) אין מזניחין אותו". כלומר שיש להתיר בשעת הצורך.

מעיון מדוקדק בדברים, נראה שאדרכא בנידון שלנו יש פתח להקל, שהרי כל הסוגיות לעיל, ופסיקת השו"ע עוסקות בהעברת ספר תורה מבית לבית, כדוג' עבור חבוש בבית האסורים, חולה או אפילו כהן גדול. אך לכאורה אם אנו עדין באותו חדר, לא יהיה במעשה זה זלזול לספר תורה. וכך מצאנו שפסקו בשו"ת ציץ אליעזר (יז, יב) ובשו"ת יביע אומר (ט, או"ח טו) לקולא⁵.

4. ברכה מהמקום – דין סומא

ניתן היה להציע שהחולה/זקן שאינם יכולים להגיע לבמה בשל קשיים טכניים – יברכו ממקומם, ויצאו ידי חובת הקריאה מדין 'שומע כעונה', כפי שאנו מוצאים בדין סומא העולה לתורה. ואציין ליסודות הדין בקצרה, השו"ע פוסק (קלט, ג):

סומא אינו קורא, לפי שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב (ומהרי"ל כתב דעכשיו קורא סומא, כמו שאנו מקרין בתורה לע"ה)⁶.

היעב"ץ בא לחזק את דבריו הברורים של השולחן ערוך לאיסור, ובתשובה ארוכה מוכיח כשו"ע (שאלת יעב"ץ ח"א, ע"ה) ואצטט משפט אחד:

5. מענין לציין לדבריו ההחלטיים של הציץ אליעזר (יב, מ) ביחס לטלטול ספר התורה בתוך בית הכנסת על מנת שינשקוהו ויכבדוהו, שם לא מדובר בזקן וחולה וכד' אלא טלטולו סתם כן: "אודות מה שבהרבה פעמים מוציא הס"ת מארון הקודש להוליכה אל הבימה לקרוא בה, צועד אתה כמה צעדים אחורנית או לצדדים ומושיטה לעומדים שם שינשקו אותה. גם בעיני הדבר נראה תמיד למוזר ואני מרגיש בכך כפחיתות כבוד לס"ת כאילו מחזירים ומבקשים שינשקו אותה, וגם עצם הסטיה אתה ממחזר חפצה מהוה אי כבוד לה, וברור שכבודה היא שכל העומדים וכל הנמצאים יחזרו המה אחריה ויתקרבו אליה לנשקה. ואלה שלא מתקרבים יהיה מאיזה טעם שיהיה אין לו לנושאה להתקרב אתה אליהם. ומה מאד שמחתי שמצאתי לאח"ז בספר שו"ת ריב"ם שנייטון שכבר הרעיש על הדבר הזה, ובקצת עיקר דינים לבני ישראל שבתחילת הספר בסעי' ט"ז כתוב לאמר: להזהר בעת פתיחת הארון קודש בשעת קריאת התורה שיטול הש"ץ הספר תורה ויסבב התיבה לצפון ולדרום, וכל או"א ילך אל התיבה לנשק הס"ת אם ירצה, אבל לא ילך הש"ץ את הס"ת אצל כל או"א ויושיט לו הס"ת כמו חתיכת חפץ, כמו שראינו בארץ אשכנז, זה גנאי גדול ובזיון גדול לתורתנו הקדושה, והוא דומה לחילול השם, כי איך ימלא לבו של בו"ד שלא להטריח א"ע לילך לס"ת לנשק כ"א שהס"ת יבוא אליו, ע"כ נ"ל שהקולר ההוא תלוי על צואר הרבנים היינו שישגיחו על הדבר הזה בכל מקום שידם מגעת ולהגליל השייך אליו יזהר להזהיר שלא להעשות כן, וישראל קדושים בודאי ישמעו ויעשו יקר וגדולה וכבוד להש"י עכ"ל. רואים עד כמה שאורייתא קמרתחי בהגה"ח הנ"ל על הדבר הזה עד שמצא לנחוח להתריע על כך בחריפות כזאת".

6. יש לציין שההג"ה הזו בשו"ע, היא מדברי המהרי"ל וכנראה שאינו מהרמ"א, שהרי לא כתוב בראשה הג"ה, אלא זו הוספה של אחד מנושאי הכלים, וראיה לכך כי הרמ"א בדרכי משה (סי' קמ"א) כתב: "ובמהר"ל כתב דנהגין לקרא סומא לספר תורה ולי נראה דברי בית יוסף" ע"ש.

"אחרי שהמאורות הגדולים השנים, אשר היו לנו לעיניים, המה בעלי השולחן ערוך והמפה אשר קבעו מסמרות בהוראה זו ביטלו דעת היחיד, כי מי יבוא אחריהם. ושוב אין אחריות שאר האחרונים ז"ל עלינו, באשר לא הביאו שום ראיה מכרחת לדעתם שנוזו מפסק השו"ע שהוא תורה קבועה לכל ישראל... דקמשמע לן דסומא לא יקרא כלל ואפילו ע"י שישמע מאחר המקרא אותו בלחש והוא עונה אחריו..." וראה עוד בשו"ת בשמים ראש (הובא בדעת תורה קמא, ב) שכותב בחריפות כנגד סברא זו של שומע כעונה, דלא על זה נתקנה.

אולם מנגד, הט"ז (קמ"א ס"ק ג) מביא ראיה למתירים מדברי התוספתא (ב, ב) ומהירושלמי (ד, א) ששם מובא: "מעשה ברבי מאיר שקרא מיושב בבית הכנסת של טבעון ונתנה לאחר ובירך עליה... א"ר ירמיה מכאן שהשומע כקורא". מכאן הביא הט"ז סיוע שאף השו"ע סובר כמהרי"ל, שאכן אסור לקרוא בעל-פה אבל יכול לתת לאדם אחר שיקרא עבור ויצא מדין שומע כעונה, וכ"כ המג"א (ס"ק ד). גם בגר"א בסעיף זה כתב שמכאן יש להוכיח כמהרי"ל שסומא יכול לעלות לתורה, וכמו שהתירו במגילה לברך על הקריאה של אדם אחר (וראה דברי הרמ"א תרצ"ב, א) וראה עוד בפר"ח (קמ"א) שמקשה על השו"ע, ואכמ"ל. יש לציין שעל עקרון זה של 'שומע כעונה' אנו מתבססים בכל פעם שעולה מי שאינו יודע לקרוא בתורה (ובחו"ל היו רבים שלא יכלו לקרוא עברית מתוך הספר) או מי שאינו יודע שעליו לקרוא בלחש עם בעל הקריאה.

למעשה כותב המשנה ברורה (ס"ק י"ב):

דעכשיו קורא סומא – וטעמו, דכיון שאנו נוהגין שהש"ץ קורא והוא קורא מתוך הכתב, שוב לא קפדינן על העולה, דשומע כעונה. כמו שאנו וכו' – רוצה לומר, שאנו נוהגין להקל, אפילו אם אינו יכול לקרות עם הש"ץ מלה במלה מתוך הכתב, והוא הדין בסומא. **ולדינא, כבר כתבו האחרונים דנהגו להקל. ומכל מקום, לפרשת פרה ופרשת זכור, נכון שלא לקרות לכתחלה."**

וכעין זה כתב הגרש"ז אויערבאך (לב אברהם, ח"ב עמ' יח): "נהוג שגם סומא עולה לתורה משום דחשיב כשעת הדחק וגם רבים מעמי הארץ שאינם יודעים לקרוא יחד עם הקורא עולים לתורה", ביטוי נעים אנו מוציאים בדבריו של בעל הלבושים, רבי מרדכי יפה, בבואו להצדיק את עלייתו לתורה של הסומא: "כדי להפיס דעתו של סומא" (לבוש התכלת קמא, ג).

מאידך פוסקים רבים קיבלו את דעת השו"ע ואוסרים על עליית סומא לתורה, ראה מטה יהודה (קלט, ב) בית יהודה (מנהגים סי' ס"ה), ילקוט יוסף (מט, יב), שו"ת מחקרי ארץ (ח"ג, לט) ועוד, ובכף החיים (ס"ק ט"ו) כתב שתלוי במנהג המקום, וראה עוד באריכות בספר קנין תורה בהלכה (ח"ה, סי' יג).

ונחזור למקרה שלנו, זקן או חולה שאינו יכול לעלות לבמה, לכאורה דין זה של 'שומע כעונה' אינו תלוי במקום בו עומד, אלא בכל מקום שהוא שומע ומתכוון לצאת ידי חובה וייתכן ויועיל. לכן אנו יוצאים ידי חובה בכמה מצוות כשאנו עומדים במקומותינו בבית הכנסת. לאור זאת, ייתכן שאפשר להציע לאדם הנכה לברך את ברכות התורה מן המקום ולצאת ידי חובה בקריאת בעל הקריאה מדין "שומע כעונה". האם בשל כך שהמברך אינו עומד על הבמה, גרע? מדוע הבמה רלוונטית לדין "שומע כעונה"? גם כאשר מדובר על סומא, המדובר תמיד בכך שיעמוד ליד הקורא ויברך. מדוע שלא יברך ממקומו? והרי ממילא אינו רואה את הכתוב?

אולם יש לדחות ראייה זו בתרתי, ראשית, המשנ"ב (קמא, ב) שואל מדוע הרמ"א שהעיר על סומא בסין קל"ט, לא מעיר זאת גם ביחס לקורא עם הש"ץ. ובביאור הלכה (ד"ה לבטלה) מיישב, שההיתר המובא לעיל הינו מוגבל רק לסומא ועם הארץ שלא יתביישו ויבואו למריבות, אך מי שידוע את הקריאה לא יכול להסתמך על סברא זו:

ויותר נראה לומר דלא סמך הרמ"א אדברי מהרי"ל אלא לענין סומא וע"ה דאם לא יקראום לעולם איכא כיסופא טובא וגם אתו לאנצויי אבל בנידון דידן שהוא בקי בקריאה בודאי מחוייב לומר עם הש"ץ דהא כבר כתב בעצמו בדרכי משה שלא נראה לו דברי מהרי"ל אלא דברי הב"י שהביא בשם כמה ראשונים דאם אינו יכול לקרות עם הש"ץ אין יכולין לקרותו לתורה.

יתרה מזאת, גם עבור סומא, כבר כותב היעב"ץ (שם) שעמידה במקומו בביה"כ נדמה כחוכא ויש לעלות ולברך בסמיכות לספר התורה:

ותו איכא לתמוהי דמיחזי כי חוכא שיעלה סומא לקרות בתורה ואם בשמיעה יוצא. יעמוד במקומו ויברך על השמיעה שישמע מהש"ץ. מה לו עם הס"ת אחר שאינו רואה בקרוב כמו ברחוק. וסברי למיעבד ליה וקרא. ובאמת זילותא היא... אבל בסומא מתחזי כחוכא ואיטולא בודאי... שהדבר פשוט מאד ומוכרח מכל צד שאין השמיעה שלא מתוך הכתב נחשבת לקריאה. לענין לברך עליה. שאלמלא כן הוי חיוב הברכה על כל השומעים שהרי הן חייבים לשמוע בלי פקפוק.

יש מקום לסייג ולומר, היעב"ץ, טענתו שיש לעמוד על יד ספר התורה בעת הברכות, היא כהמשך לעמדתו הבסיסית שלא לאפשר לסומא לעלות לתורה, וממילא מוסיף טיעון של עמידה ליד ס"ת. ממילא ייתכן ולשיטות החולקות המתירות עליתו לתורה, כאמור, אין מקור לעמידה ליד הס"ת ואפשר לברך מכל מקום בבית הכנסת. בנוסף, יש לציין שעל אף שהמשנ"ב

מצמצם את היקף חידוש המהרי"ל רק לסומא וע"ה, פוסקים שונים אינם מגבילים עמדה זו רק אליהם, ויש מקום לדון בדברים ולהקל.

יוצא להלכה לשיטת השו"ע וחלק גדול מהפוסקים, סומא לא יעלה לתורה, אמנם המשנ"ב ועוד אחרונים הקלו עפ"י דברי המהרי"ל בסומא ועם הארץ, ולשיטתם אין מקום להרחיב את הקולא הזו אף לחולה או זקן לשיטתם (יש לציין שעמדה זו לא מוחלטת, ויש שמורים להרחיבה גם לזקן או חולה). יתרה מזאת, אף לדעות שניתן להעלות אותו לתורה, קיימת דרישה לעלות לעמוד על יד ספר התורה, בבחינת "ואתה פה עמוד עמדי", וממילא במקרה שלנו, נכה המרותק לכסא גלגלים, זה לא יועיל.

5. סיכום

למעשה, ראוי שכבר בשלב התכנון של בית הכנסת יתכננו את בית הכנסת באופן שיאפשר נגישות לכל הציבור. אך בבתי כנסת שבהם פתרון זה אינו אפשרי, ניתן להוריד את ספר התורה מן הבימה אל מדף או שולחן הנמצא סמוך לבימה, כך שהאדם הנכה יוכל להגיע אליו ולקרוא בתורה ולעלות לתורה.

מסקנות:

- א. לרוב הפוסקים, אדם זקן או תשוש שאנוס, וקשה עליו העמידה יש להקל לקרוא ולעלות לתורה בישיבה (ראה עוד בתחומין ד, עמ' 549). אולם בפסקי תשובות (ח"ב, עמ' קסז) וכן בילקוט יוסף (סימן קמא, סעיף ב) נקטו לחומרא.
- ב. קריאת מגילה וברכותיה, ברבים, לכתחילה בעמידה, אולם בדיעבד ניתן גם בישיבה.
- ג. ראוי שכבר בשלב התכנון של בית הכנסת יתכננו את בית הכנסת באופן שיאפשר נגישות לכל הציבור.
- ד. בבתי כנסת שבהם פתרון זה אינו אפשרי, ניתן להוריד את ספר התורה מן הבימה אל מדף או שולחן הנמצא סמוך לבימה, כך שהאדם הנכה יוכל להגיע אליו ולקרוא בתורה או לחילופין לעלות לתורה, והמהדרין יקראו על השולחן המונמך גם את העלייה שלאחר מכן, בכדי שהבאה לא תהיה עבור אדם בודד.
- ה. ברכת הזקן או הנכה ממקומו ללא עליה פיזית לבמה כרוכה בשאלה הלכתית, וראוי לא להזדקק לה.